

Unde e Aromânia?

Nicolas TRIFON, francez de origine română, român de origine aromână, trăiește și lucrează la Paris. Este doctor în lingvistică. A publicat, în 2010, împreună cu Matei Cazacu, *La République de Moldavie: un État en quête de nation*. O nouă ediție actualizată apare în primăvara acestui an la aceeași editură Non Lieu. În ultima vreme, a intervenit, în mai multe rânduri, în legătură cu noul curs european al Republicii Moldova și al Ucrainei în publicații periodice de specialitate franceze și în emisiuni radiofonice: *Grande Europe* (la Documentation française), *Diplomatie: affaires stratégiques et relations internationales*, *Géoéconomie* (Institut Choiseul), Radio Libertaire și France Culture.

Concepută ca o completare a cărții *Aromânii: pretutindeni, nicăieri* (Cartier, 2010, 2015), *Unde e Aromânia? Intervenții, dezbateri, cronici, 1994-2014*, a apărut pentru prima dată în 2014. Această a doua ediție conține, de asemenea, studiile publicate între timp (*Lengua: revue de sociolinguistique*, *Tră Armănamî: hăbări di la armanj loati sh'la armanji dati și Sud-Est cultural*) și este urmată de postările autorului publicate inițial pe blogul său de pe *Courrier des Balkans*, regrupate sub titlul *Jurnal de călătorie*.

În colaborare cu Niculaki Caracota, N. Trifon a fondat anul trecut, la Paris, «Vivliutikeia Armănească N. C. Batzaria» [Biblioteca Aromână N. C. Batzaria].

Nicolas Trifon

Unde e Aromânia?

•

Intervenții, dezbateri, cronici

1994-2014

•

Jurnal de călătorie

2015

Ediția a II-a, adăugită

CARTIER
i s t o r i c

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.

Tel./fax: 021 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md

www.cartier.md

Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

Cartier eBooks pot fi procurate pe iBookstore, Barnes & Noble, elefant.ro și www.cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 022 21 42 03.

E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel./fax: 022 24 10 00.

E-mail: librariadinhol@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712, București, România

Tel./fax: (021) 210.80.51

E-mail: romania@cartier.md

www.cartier.md

Taxele poștale sunt suportate de editură. Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Virgil Pâslariuc

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Valentin Guțu

Coperta seriei: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Imagine-copertă: Nicolas Trifon. „Aromânul nu piere”. Un graffiti pe șoseaua Slobozia-Constanța.

Design/tehnoredactare: Iulia Vozian, Marina Darii

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Nicolas Trifon

UNDE E AROMÂNIA?

Ediția a II-a, aprilie 2016

© 2016, 2014, Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Trifon, Nicolas.

Unde e Aromânia? Intervenții, dezbateri, cronici, 1994-2014 / Nicolas Trifon. – Ed. a 2-a. – Chișinău :

Cartier, 2016 (Tipogr. „Bons Offices”). – 260 p. – (Colecția „Cartier istoric” / coord. de Virgil Pâslariuc, ISBN 978-9975-79-902-7). – 500 ex.

ISBN 978-9975-86-065-9.

94(=135)(497)

T85

În memoria Irinei Nicolau

Cuvânt-înainte

Publicate inițial mai ales în limba franceză și, mai recent, în română la Freiburg, Paris, Atena, Belgrad, Novisad, București și Bruxelles, în reviste de specialitate, culturale, de interes general și militante, materialele care urmează completează și prelungesc cartea apărută în 2005, tradusă în română de Adrian Ciubotaru la Editura Cartier¹. Demersul este însă oarecum diferit, această nouă publicație fiind centrată pe problematica aromânilor din România ultimelor două decenii, care nu se confundă cu aceea a aromânilor din celelalte țări balcanice din care ei provin, și care a cunoscut schimbări semnificative după 1989. Poate n-ar fi rău să reamintim că focalizarea excesivă pe relațiile aromânilor cu România, cert privilegiate din punct de vedere lingvistic, a produs în mai multe rânduri de-a lungul istoriei moderne o imagine deformată a realităților aromânești în ansamblul balcanic.

Activismul cultural manifestat de o serie de persoane și grupuri de români de origine aromână odată cu restaurarea libertății de exprimare, de asociere și de informare constituie unul dintre rarele fenomene pe cât de neașteptate pe atât de încurajatoare care au marcat societatea română postcomunistă. Limitele acestei efervescențe nu au întârziat să se facă simțite. Ele au intervenit brusc, în 2005, cu ocazia depunerii cererii de recunoaștere a aromânilor ca minoritate națională, care a inaugurat o criză acută ale cărei consecințe se simt încă și astăzi. Refuzul autorităților de a le acorda un statut de care, în România, se bucurau constituțional minorități mai puțin numeroase, precum albanezii și macedonenii (slavi), neînțelegerea și reacțiile în lanț, inclusiv printre aromâni, provocate de această cerere au condus o parte dintre animatorii noilor structuri comunitare

să adopte progresiv în anii care au urmat poziții tot mai tranșante și mai rigide. Un naționalism inedit, aromân, construit în pripă după modelul românesc, getodacii lui Burebista fiind înlocuiți de macedonenii lui Alexandru cel Mare, și-a făcut astfel apariția. Asistăm de fapt mai degrabă la reactivarea unei mitologii compensatorii mai mult sau mai puțin jubiloare, practică în cerc restrâns, fără perspective descifrabile, mitologie al cărei conținut politic reiese mai ales din discursul celor care taxează de „neoaromânism”² cam orice formă de afirmare autonomă a aromânilor față de români. Oricât de inconsistente ar fi „makedonarmânismul” revendicat de unii și „neoaromânismul” denunțat de alții, ele constituie o noutate în peisajul național și politic românesc, care trebuie cu atât mai mult luată în considerare cu cât a provocat polemici înflăcărâte a căror principală consecință este că nici până în ziua de astăzi nu există în România vreun mecanism instituțional care să asigure circulația și transmiterea limbii și culturii aromâne. Nicio propunere concretă credibilă nu a fost avansată în acest sens de cei care s-au împotrivit demersului pentru obținerea statutului juridic de minoritate națională, care ar fi permis anumite drepturi specifice pe plan școlar, administrativ și politic.

Un naționalism aromân? Simpla idee că așa ceva ar fi posibil generează o reală panică nu numai printre românii alergici la minorități, dintre care mulți vedeau în aromâni un fel de super români, dar și printre unii români de origine aromână neliniștiți la perspectiva de a trece drept „altceva” decât români în România. Aceasta este poziția cea mai răspândită. Există și o altă poziție mai rezonabilă, dar și mai comodă, împărtășită de cei care refuză, pe bună dreptate, să aleagă între două naționalisme, dar care tocmai din acest motiv sfârșesc prin a se dezinteresa de problematica aromână. Poziția adoptată de autorul acestei cărți poate fi rezumată în felul următor: critica naționalismului aromân pomenit mai sus este necesară nu numai pentru că el prezintă, în ultimă analiză, inconveniente de aceeași natură ca și naționalismele cu care încearcă să intre în concurență, dar și pentru că problematica aromână e trans-

națională, realitățile istorice și sociale la care ne referim, vorbind despre aromâni, fiind mai ales de ordin pre și postnațional; pentru ca această critică să fie pertinentă și eficace, este indispensabil ca în paralel să fie făcută o critică consecventă a naționalismelor „de stat” cu care aromânii sunt confrunțați. Nimic nu e mai dezesperant decât spectacolul pe care ni-l oferă cei care critică un naționalism de pe pozițiile unui alt naționalism.

★

Cartea comportă anumite repetiții, pentru care cer scuze cititorului. Ele privesc mai ales prezentarea aromânilor, a limbii și a situației lor, destinate publicului potențial al articolelor, conferințelor și intervențiilor care figurează în acest dosar. Mă refer mai ales la publicul mai puțin avizat sau care nu este la curent cu tematica aromână, dar în anumite cazuri și la propriii mei coetnici și la persoanele bine informate în ceea ce ne privește, având în vedere că un acord minimal prealabil explicit e întotdeauna binevenit pentru a evita ca raționamentele expuse să fie denaturate. Altfel spus, când vorbesc de aromâni, mă refer la anumite realități atestate istoric fără legătură cu construcțiile bazate parțial sau total pe speculații mai mult sau mai puțin abile. Aceste prezentări au fost păstrate întocmai pentru ca semnificația textelor, al căror interes rezultă din contextul precis în care au circulat, să nu fie alterată. Anumite idei expuse în textele scrise înainte de 2005 au fost preluate sub diferite forme în cartea a cărei primă ediție a apărut la acea dată.

Oricâte precauții ți-ai lua, nu se poate evita riscul de a caricaturiza poziția persoanei cu care ești în dezacord. Pentru acest motiv am publicat *in extenso* intervenția lui Iani Averof, membru al unei reputeate familii aromâne din Grecia, răspunsul lui Dumitru Piceava și articolul Kirei Iorgoveanu-Mantsu, care au jucat amândoi un rol determinant în dinamica culturală și politică aromână din România postceaușistă. Cât despre partizanii naționalismului grecesc și românesc, deseori ei înșiși de origine aromână,

am încercat să le reconstitui cât mai fidel argumentele. Nu știu dacă mai este nevoie să reamintesc că doar dezbaterile deschise vizând soluții consensuale ar putea pune capăt diversiunilor alimentate de polemicele actuale privind aromânii din România.

În fine, țin să mulțumesc soției mele, a cărei limbă maternă, de altfel, este aromâna pentru răbdarea cu care mi-a reparat româna mea cam defectuoasă, redactorilor de la Editura Cartier din Chișinău, care au preparat textul final și lui Alexandru Gica, pe care l-am solicitat în atâtea rânduri, pentru sfaturile sale prețioase.

Note

- 1 Cartea a fost tradusă integral din franceză atât în sârbește (2010), cât și în românește (în 2012, reeditată în 2015), fără adaosuri sau schimbări în funcție de noul public sau de evoluția situației după 2005. A doua ediție franceză, în 2013, cuprinde o postfață inedită în care principalele orientări survenite mai ales în România după 2005 sunt expuse succint. Aceste orientări, prezentate pe larg în această carte, care se adresează publicului românesc, nu au o incidență particulară asupra raționamentelor, considerațiilor și propunerilor enunțate în cartea *Aromânii: pretutindeni, nicăieri*.
- 2 Pusă în circulație de Matilda Caragiu-Marioțeanu în urma unei polemici care a avut loc în ajunul depunerii cererii de recunoaștere a minorității naționale aromâne (cf. *Aromânii și aromâna în conștiința contemporană*, Editura Academiei, București, 2006, pp. 58-80), acuzația de „neoaromânism” a fost reluată pe un ton nu mai puțin polemic de către o serie de autori, care însă nu țin cont de complexitatea demersului autoarei *Dodecalogului*. Nici M. Caragiu-Marioțeanu, nici acești autori, nu precizează ce înțeleg ei prin „aromânism”.

Aromânii din România după 1990 sau Cum să scapi de o patrie-mamă (soacră) devenită stânjenitoare

[Acest studiu a apărut cu titlul „Les Aroumains en Roumanie depuis 1990: comment se passer d'une (belle)-mère patrie devenue encombrante” în *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, 2007, vol. 38, n° 4, pp. 173-199. Textul francez integral e disponibil pe net:http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/receo_0338-0599_2007_num_38_4_1868]

Rezumat: Autoidentificarea unei părți semnificative a aromânilor ca grup distinct de națiunea română a surprins. Limba lor, care provine din latină, este a priori apropiată de română, iar în ultimele decenii de existență a Imperiului Otoman, școlile destinate aromânilor care trăiau în regiunea situată la frontierele care separă în zilele noastre Grecia, Albania, Republica Macedonia și Bulgaria erau finanțate de statul român. Tocmai din această regiune provin aromânii din România, mulți dintre ei fiind urmașii celor care au participat la colonizarea Dobrogei de Sud în perioada 1925-1932. Autorul își propune să reconstituie dezbaterile care a opus partizanii și adversarii statutului de minoritate pentru aromâni de-a lungul anului 2005 și să analizeze mizele ei atât în România, cât și în Balcani. El reconstituie astfel modalitățile de construcție a identităților la comunitățile aromâne și formele de mobilizare la care ele conduc.

Descendenți ai populațiilor românzate în timpul administrației române în Balcani, aromânii au practicat multă vreme nomadismul pastoral, profesiunile lor predilecte fiind legate de creșterea oilor, transport, ulterior artizanat și comerț. De confesiune ortodoxă, ei sunt dispersați în regiuni situate în nordul Greciei, sudul Albaniei, Republica Macedonia, Bulgaria și, începând mai ales din anii 1920, în Dobrogea românească. Aceasta ar fi fișa succintă pe care un funcționar cinstit și cât de cât competent din Balcani ar putea s-o întocmească la cererea unui străin doritor de informații despre aromâni. El nu se va limita la aceasta și se va grăbi să aducă anumite precizări, care însă vor varia în funcție de naționalitatea administrației de care depinde. Pentru

unii, aromânii ar fi la origine greci care au adoptat latina pe vremea ocupației române, pentru alții iliri, ca și strămoșii albanezilor. Pentru alții ei sunt ramura meridională a românilor de care au fost despărțiți de invazia slavilor, în timp ce alții văd în ei resturi izolate ale unei populații românzate asimilate de mult de slavi. Accentul va fi pus pe contribuțiile lor la mișcarea națională a țării în care ei trăiesc și pe locul de cinste pe care îl ocupă în panteonul națiunii respective, națiune a cărei limbă o stăpânesc la perfecție. Faptul că această limbă e alta decât limba lor maternă va fi prezentat ca o curiozitate, un accident istoric oarecum regretabil, dar fără consecințe majore având în vedere că tinerele generații o vorbesc din ce în ce mai puțin. În particular, funcționarul nostru riscă însă la un moment dat să se îndepărteze de versiunea oficială și să mărturisească interlocutorului: „De fapt, nu se știe prea bine de unde vin, ce zic și ce cred ei despre noi”. „Sunt ei oare cu adevărat de-ai noștri?” se va întreba el în continuare reamintind stereotipurile nu chiar măgulitoare care circulă despre rusticitatea, bogăția sau perfidia acestor curioși cuțovlahi (în Grecia), ciobani (în Albania), țințari (în Serbia) sau macedoneni (în România).

Bine înrădăcinată până în zilele noastre, versiunea populară precede versiunea națională, oficială până azi, care datează numai de la mijlocul secolului XIX-lea când au fost instituite națiunile moderne în Balcani și au apărut legendele destinate să le întărească legitimitatea. În schimb, informații atât de neutre ca cele care figurează în „fișa succintă” evocată mai sus nu putem găsi în Balcani decât de câțiva ani încoace. Chiar dacă nimic nu indică faptul că astfel de informații (disponibile încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea) vor neutraliza versiunile populare și naționale despre aromâni, avem de a face azi cu o schimbare notabilă datorată în bună parte revenirii aromânilor în forță pe scena publică sud-est-europeană în anii 1990.

„Uitați” în momentul lichidării definitive a Imperiului Otoman, ei n-au avut cum să participe la „scurtul secol al XX-lea” ca să folosim termenii lui Eric Hobsbawm. Lamentările n-au lipsit, dar ele abia se auzeau și mai ales nu aveau niciun efect, iar consecințele nefaste provocate de aventura lansată în numele lor pe vremea celui de-al Doilea Război Mondial în Grecia i-au făcut să fie și mai circumspecți. Ca să-i

regăsim în actualitatea balcanică, trebuie să revenim la perioada care începe cu Congresul de la Berlin (1878) și se termină cu Pacea de la București, după al doilea război balcanic (1913). Rolul, secundar de altfel și cam confuz, pe care l-au jucat îl datorează mai ales școlilor înființate de statul român în Macedonia încă din 1864 la cererea fruntașilor lor care încercau să se opună astfel asimilării de către națiunile greacă, bulgară, albaneză și sârbă în conflict permanent (Peyfuss, 1974). Adeziunea, în numele înrudirii lingvistice, la îndepărtata națiune română nu va putea schimba mare lucru, iar statul român va sfârși prin a renunța să mai asigure politic protecția „românilor din sud” după Pacea de la București din august 1913, mulțumindu-se să anexeze Dobrogea de Sud în dauna Bulgariei. În regatele Greciei, Bulgariei și Albaniei, precum și în acela al sârbilor, croaților și slovenilor ei se vor regăsi fără drepturi specifice pe plan național. Statutul de *milet* valah, obținut în 1905, devenise caduc¹. De voie, de nevoie, ei s-au resemnat cu timpul, însă, ca și alte chestiuni naționale îngropate sub presiunea raporturilor de forță, chestiunea aromână va fi din nou la ordinea zilei după 1990. Avem deci de a face, într-un sens, cu o întoarcere la punctul de plecare. Într-un sens numai, fiindcă de acum înainte cererile formulate în țările în care există minorități aromâne, inclusiv România, se înscriu într-un proiect care se vrea din ce în ce mai autonom și tinde să se emancipeze de protecția statului român. Asistăm oare la apariția unei noi națiuni, a unui nou naționalism în Balcani?

Noua narațiune națională

La prima vedere, afirmarea aromânilor în acești ultimi șaptesprezece ani pare a se fi derulat conform unui scenariu dintre cele mai clasice, de același gen ca acelea care și-au demonstrat eficacitatea în trecut în regiune: inițiativele, care au apărut la mijlocul anilor 1980, în cadrul diasporei occidentale (în Germania federală mai ales, în Franța, Statele Unite și Australia), au fost preluate la fața locului de unele individualități mai degrabă izolate la sfârșitul anilor 1980 cu puțin înainte ca ele să fie plebiscitate atunci când noul context – implozia regimurilor comuniste și dezmembrarea Iugoslaviei – le-a

fost favorabil. Sunt nenumărate asociațiile înființate în anii 1990 în Albania, Republica Macedonia, România și Bulgaria, în timp ce noi asociații apar în Grecia, unde numărăm azi cam o sută de asociații. Aromânii multiplică inițiativele ca și cum ar fi preocupați să recupereze cu tot dinadinsul timpul pierdut, iar unii dintre ei caută să înzestreze comunitatea cu semnele distinctive ale unei noi națiuni: o nouă versiune a istoriei, un drapel, o emblemă... În aprilie 2001, un partid vlah e fondat în Republica Macedonia², iar în septembrie 2005 delegați din Bulgaria, Republica Macedonia, România și Albania pun bazele la Korça (Curceaua), în Albania, unui Consiliu al Aromânilor. Dificultatea noii sarcini nu pare să-i descurajeze.

Nu ne putem totuși mulțumi cu această narațiune favorizată de activiștii asociațiilor aromâne. Primii care i-au acordat credit au fost, de altfel, tocmai aceia care vedeau în revendicările minoritarilor, indiferent de natura lor, un atac contra națiunii majoritare și un factor de destabilizare a statului.

Mai multe elemente trebuie luate în considerare.

În primul rând, nu aromânii, ci unii aromâni sunt aceia care aderă la un asemenea discurs mai mult sau mai puțin național și participă la mișcarea asociativă. Fenomenul e încă și mai clar din punctul de vedere al expresiei politice: nu se poate vorbi în cazul lor de vot etnic. Sunt aromâni – care se prezintă ca atare, sau, cel mai des, nu – care aderă la partidele generaliste și parvin astfel la posturi de responsabilitate în stat: unii, destul de mulți, au fost și sunt miniștri într-o țară ca Grecia, iar în Republica Macedonia „banche-
rul vlah” Hari Kostov a fost chiar numit timp de câteva luni prim ministru în 2004. Există și aromâni care nu ezită să speculeze pe tema legăturilor reale sau imaginare între aromâni și națiunea țării în care evoluează și intervin în dezbaterile de pe scena politică. Ei ocupă poziții mai degrabă subalterne pe plan politic, însă zarva pe care o fac este câteodată reluată și amplificată în țări precum Grecia și România. Cât despre cei care promovează o linie autonomă, păstrând o anumită distanță față de celelalte națiuni balcanice, și liderii aromâni care caută să se impună ca factor național aparte, aceștia ocupă un loc modest în viața politică. Până la ora actuală, cum am

indicat mai sus, într-o singură țară, Republica Macedonia, a fost creat un partid politic.

În al doilea rând, trebuie relativizat noul discurs național etalat cu mândrie de unii, denunțat de ceilalți. Privit mai de aproape, el apare ca fiind destul de fluctuant, mai puțin tranșant. Apariția intempestivă a aromânilor pe scena publică balcanică nu era de conceput în afara momentului istoric în care a avut loc, moment marcat de democratizarea vieții politice, de liberalizarea economiei, de redistribuirea cărților pe plan social, de destabilizarea regională și, mai ales, de o criză a simbolurilor care a favorizat emergența unor noi actori colectivi. Aceste precizări permit să facem o estimare mai realistă a mișcării de afirmare pe plan național a aromânilor, mișcare a cărei amploare e inevitabil limitată și de anumiți factori obiectivi. În secolul XIX dispersiunea geografică și mobilitatea aromânilor (ei sunt mai ales păstori, artizani, comercianți, nu însă și țărani, adică agricultori „legați” de pământ) a determinat prudența lor atunci când trebuiau să ia poziție în conflictele naționale care au caracterizat ultimele decenii de administrație otomană. Din acest punct de vedere, ponderea lor n-a încetat să scadă. „În timp ce 500 000 de persoane vorbeau aromâna la începutul secolului al XX-lea, nu mai rămân azi decât jumătate împrăștiați la rândul lor în Balcani”, consemna Lluís Maria de Puig în raportul prezentat la Consiliul Europei³.

Noutatea este că, în zilele noastre, anumiți aromâni se prezintă explicit în Balcani ca fiind o componentă aparte, originală, care nu poate fi redusă la celelalte componente naționale din regiune. Ei o fac în ciuda declinului ponderii lor în regiune, dar și din cauza acestui declin. Perspectiva dispariției limbii și culturii aromâne îndreptățește într-un fel cererile lor. Or, asemenea cereri pot să pară excesive, dacă nu nesăbuite, având în vedere că demersul lor se expune unei obiecții de fond: chiar dacă ar exista un acord asupra necesității de a prezerva o limbă și o cultură amenințate de dispariție, chiar dacă demersul celor care își propun asemenea obiective ar fi justificat, nu este oare deplasat și chiar periculos ca aceste revendicări să fie formulate în termeni naționali? Aromânii înșiși ezită, dezbaterile între ei pe această temă sunt tot mai aprige,

așa încât posibilitatea de a ajunge la un compromis pare definitiv compromisă...

Minorități și cadru național

Chiar dacă constituie un caz aparte, aromânii se regăsesc până la urmă într-o situație similară cu aceea a tuturor celorlalte grupuri minoritare care cer drepturi specifice în vederea recunoașterii și luării în considerație a trăsăturilor care-i deosebesc de majoritate.

Problema este că în Balcani cadrul în care aceste cereri sunt concepute și formulate nu este unul neutru: el este național înainte de a fi civic. Din acest punct de vedere, nimic nu este mai agasant decât discursul moralizator care reproșează celor „mici” că fac precum cei „mari” în materie de naționalism, agravând astfel tensiunile în loc să le domolească. Modelul de care grupurile minoritare dispun este național. Formulate în alți termeni decât naționali, revendicările lor au puține șanse să reușească, autorii lor ar fi repede bănuși că ar avea gânduri ascunse, în timp ce, odată formulate în termeni naționali, ele sunt percepute înainte de toate ca un atac contra prerogativelor națiunii majoritare. Obținerea drepturilor specifice și respectarea lor depind deci de raportul de forță ce se instaurează între grupul minoritar și națiunea majoritară, aceasta din urmă fiind pe poziții de forță. Există însă și cazuri în care un grup minoritar prezintă un anumit interes pentru majoritate, ceea ce îi conferă o marjă de manevră. Avantajele care decurg din această situație sunt însă relative, fiindcă ele nu sunt acordate decât în anumite condiții. În consecință, satisfacerea revendicărilor unui grup minoritar depinde mai ales de un factor exterior, de intervenția unei patrii-mamă în favoarea sa, altfel zis, de capacitatea statului în care se găsește națiunea cu care poate fi corelat grupul minoritar de a face presiuni asupra statului în care acesta evoluează.

Patria-mamă (*kin-state*, *mère-patrie*) poate deci fi un factor de echilibru în raporturile minoritate/majoritate. Cu toate acestea, acest rol nu a putut fi verificat decât într-un număr restrâns de cazuri și pe timp de pace fiindcă cei ce considerau că au fost nedreptățiți de

tratatele de pace posterioare conflagrațiilor regionale sau mondiale (București 1913, Versailles 1919) nu au ezitat să-i agrezeze și să-i ocupe pe vecini în numele unei minorități protejate – și câteodată cu consimțământul și chiar cu concursul acesteia. Mai mult, în vechile stăpâniri otomane din sud-estul Europei, acest echilibru s-a arătat precar pentru că el excludea părți întregi de populație, cei a căror patrie-mamă nu era în măsură să intervină în favoarea lor (asemenea albanezilor care trăiau în afara frontierelor fragilei Albanii moderne) sau cei care nu se puteau ancora la o patrie-mamă pentru că nu îndeplineau criteriile în vigoare. Acesta a fost cazul celor ce au continuat să fie numiți cu dispreț „turci”, adică slavii de confesiune musulmană în Rodopi (pomacii din Bulgaria și din Grecia) și în Bosnia, chiar și după decretul emis de Tito care instaura în 1968 naționalitatea musulmană. Macedonenii slavi nu au obținut un statut național pentru ei înșiși decât după cel de al Doilea Război Mondial; înainte, erau prezentați ca bulgari, apoi ca sârbi din sud. La rândul lor, aromânii – din care unii nu de mult contau pe sprijinul îndepărtatei României – fac și ei parte din lot. Nu e deci de mirare că se manifestă chiar în acest moment în care patriile-mamă, apropiate sau îndepărtate, au încetat să mai fie singura soluție pentru afirmarea grupurilor minoritare dacă judecăm după rolul secundar jucat de Albania în victoriile obținute de albanofoni în Kosovo sau de debandada în sânul populațiilor sârbești din Croația provocate de intervenția patriei-mamă orchestrată de Milošević. Dar comparațiile se opresc aici.

Dorința de a trece de la statutul de minoritate „de fapt” la cel de minoritate „de drept” e departe de a fi unanimă printre aromâni. Ei acumulează tot felul de handicapuri, după cum am văzut mai sus, și, fiind dispersați, nu pot înainta cereri de autonomie teritorială. Presiunile majorității joacă, desigur, un rol, însă nu constituie singura cauză a ezitărilor multora dintre ei de a face pasul hotărâtor. A face parte dintr-o minoritate în Balcani nu prezintă numai avantaje, departe de așa ceva. Desigur, aceasta poate fi de ajutor pentru a pune capăt unor nedreptăți comise în trecut împotriva unora dintre membrii săi, pentru a obține înlesnirile administrative și ajutoarele

instituționale indispensabile pentru a desfășura activități culturale și mijloacele de comunicare în aromână de care erau lipsiți cu desăvârșire până atunci. Cât privește inconvenientele, ele sunt de mai multe tipuri. În primul rând, faptul de a fi marginalizat, dacă nu chiar respins, de societatea majoritară. Aromânii constituie un grup social renumit – și câteodată invidiat – pentru capacitatea sa de a se topi și deseori de a prospera în cadrul societății majoritare. Puțini dintre ei sunt dispuși să-și asume riscul de a declanșa ostilitățile, cu atât mai mult cu cât tradițional nu suferă discriminări de ordin confesional sau rasial, ceea ce favorizează integrarea. Adevărul este că minoritățile nu sunt prea bine văzute de opinia publică din regiune. Pentru mulți balcanici, ele sunt fenomene „contra naturii”, „corpuri străine” a căror existență e tolerată, nu însă pe deplin acceptată. Fără discuție, lucrurile s-au schimbat în ultima vreme. Totuși, chiar și în contextul actual, a revendica apartenența la o minoritate, a pretinde recunoașterea ei de către statul în care trăiești, nu e neapărat valorizant, mai ales în comparație cu prestigiul și avantajele pe care le conferă apartenența la majoritate. Răspândiți în cele patru colțuri ale Balcanilor, aromânii au cunoscut îndeaproape condiția minoritarului „de fapt”; avantajele deloc neglijabile, de pe urma cărora unii dintre ei au știut să profite, nu puteau compensa inconvenientele și frustrările ce decurgeau din izolarea și suspiciunea de care se loveau. Ezitățile lor, atunci când este vorba de a asuma public condiția de minoritari, sunt deci de înțeles.

Traietoria aromânească în România

Din toate aceste motive, determinarea de care dau dovadă aromânii când cer recunoașterea lor ca minoritate națională în România nu poate decât să surprindă. Această țară s-a prezentat multă vreme ca fiind o patrie-mamă pentru ei și a fost solicitată din acest motiv de mulți Aromâni atrași de ideea națională. La sfârșitul secolului al XIX-lea, statul român a fondat și a întreținut o rețea de școli românești în regiunile locuite de aromâni aflate sub administrație otomană și a făcut presiuni considerabile pe plan diplomatic în favoarea lor.

România este țara în care s-a format o intelectualitate aromânească, în care un mare număr de publicații aromâne au putut fi editate și în care publicul a manifestat un interes constant pentru „cauza” aromânilor. Totuși, existența lor ca o comunitate propriu-zisă în România e recentă. Ea datează de pe vremea colonizării Dobrogei de Sud (românească între 1913 și 1940) în timpul perioadei 1925-1932, când aproape treizeci de mii dintre ei au venit din Bulgaria, Grecia, Albania și din Iugoslavia (Cușa, 1996). Ei au fost constrânși să părăsească această provincie imediat după cedarea ei către Bulgaria în 1940, pentru a se stabili în nordul Dobrogei și în alte regiuni de pe teritoriul României în condiții adesea vitrege. Cei ce s-au instalat în Banat au fost deportați în perioada tensiunilor cu Iugoslavia lui Tito (1951-1956), în timp ce numărul deținuților politici de origine aromână, raportat la mărimea comunității, a fost considerabil.

Începând cu anii 1960, situația lor se stabilizează. Se poate observa la ei o tendință constantă spre regrupare în aceleași cartiere în Constanța, București, dar și în Slobozia sau Călărași și, bineînțeles, în satele din Dobrogea. La recensământul din 2002, 26 387 de persoane se declarau aromâni – față de 1 823 la ultimul recensământ din epoca comunistă, în 1977⁴. Comunitatea, în sens larg, ar număra între 100 000 și 150 000 de membri, cifră avansată des și în presă. În linii generale, mobilitatea lor socială fiind ridicată, situația economică a aromânilor se situează mai sus de medie. De neconceput pentru generațiile anterioare, căsătoriile extracomunitare sunt practicate în ziua de azi, dar la o scară redusă. Limba este destul de bine conservată: mai mult de jumătate din cei recenzați ca aromâni în 2002 au declarat aromâna ca limbă maternă.

Motivul pentru care liderii lor cer azi recunoașterea ca minoritate națională este și el surprinzător și indică în mod sugestiv situația *sui generis* în care se găsesc. Ei vor să fie recunoscuți ca minoritate tocmai pentru că nu sunt autohtoni, sau, mai precis, pentru că sunt autohtoni în țările pe care le-au părăsit ca să vină în România. „Noi considerăm că Aromânii nu constituie parte integrantă a poporului român. Noi trăim de peste patruzeci de ani pe acest teritoriu și

ne-am comportat ca o adevărată etnie. Suntem a treia minoritate națională, după unguri și romi. Dorim să ne conservăm identitatea și patrimoniul nostru cultural”, declara vicepreședintele Comunității Aromâne din România, Rida Dumitru, agenției Rompres pe 9 iunie 2005. Cine ar fi putut prevedea sau chiar imagina o astfel de declarație înainte de 1990?

De la bun început, diferențele dintre români și aromâni n-au fost un secret decât pentru cei care nu au fost niciodată în contact cu ei, ceea ce nu i-a împiedicat pe aromânii favorabili intervenției statului român în Balcani și pe interlocutorii lor nord-dunăreni să pună sistematic accentul pe punctele comune. Limbile aromână și română sunt apropiate, dar nu există intercomprehensiune automată, de vreme ce locutorii lor au evoluat în arii geografice, istorice și culturale distincte. Oricât de ingenioase să fi fost speculațiile menite să demonstreze strânsa înrudire între ei, ele nu puteau să acopere acea o mie de ani de absență a oricărei legături și sutele de kilometri care separau țările lor. Discuțiile publice asupra implicațiilor naționale ale acestor diferențe sunt însă recente. Ele au apărut imediat după căderea regimului Ceaușescu, în decembrie 1989, când aromânii – ca multe alte segmente ale societății românești – au putut să se exprime și să dezbată liber. Poziția lor era de aceeași factură cu aceea a multor aromâni implicați pe plan asociativ în alte țări balcanice și în diasporă: de acum înainte ei se revendicau sus și tare ca aromâni, încercau să-și reînsușească istoria, cea veche, dar și cea mai recentă, lung timp tabu, revizitau tradițiile și obiceiurile moștenite, reînnoiau cu tradițiile festive de odinioară și elaborau tot felul de scenarii susceptibile dacă nu să înlăture, măcar să exorcizeze amenințările care planau asupra limbii și culturii aromâne.

De acum înainte, se va dezvolta o nouă dinamică comunitară, ai cărei actori provin din toate mediile sociale, cu orientări politice care corespund gamei de opțiuni existente la nivel național, principalul punct comun fiind practicarea limbii și a culturii comune, precum și preocupările față de viitorul acestora. În acest scop au fost constituite de-a lungul anilor 1990 asociațiile, care la rândul lor vor forma